

ПЕРСОНАЛІЇ

Оксана Захуцька

ЯНУШ РІГЕР – НАУКОВЕЦЬ, ОСОБИСТІСТЬ, НАСТАВНИК

(з нагоди славного ювілею)

Професор Януш Рігер.
Світлина з архіву О. Захуцької

20 вересня 2019 року своє 85-річчя відзначив відомий польський мовознавець, славіст, провідний український діалектолог, один з ініціаторів досліджень історії й сьогодення польської мови в Україні, Білорусі, Литві, член Варшавського наукового товариства, кавалер ордена Відродження Польщі, професор і людина з великої літери Януш Рігер. Життєвий і науковий шлях професора є промовистим відображенням знакових для Польщі та Європи подій ХХ ст. і взірцем незламної сили духу і натхненної праці.

Народився Януш Рігер 1934 року в Кракові в родині прокурора та лейтенанта резерву Польської армії Анджея Рігера та Антоніни Латиник-Рігер – першої чемпіонки Польщі з фехтування. Він – онук інженера та винахідника Романа Рігера і генерала Францишка Латиника, старший брат Єжи Рігера – польського піаніста, акомпаніатора, викладача Музичної академії в Кракові.

Після німецької агресії проти Польщі на початку вересня 1939 року батько Януша Рігера вирушив на Волинь, щоб до-

лучитися до свого резервного полку. Уже 17 вересня був арештований радянською владою та у квітні 1940 року розстріляний у Катинському лісі, але про це родина дізналася лише 50 літ по тому. Після відкриття німцями катинських могил у 1943 році, після ексгумації та ідентифікації осіб у краківській газеті було опубліковано прізвища вбитих. Антоніні Латиник-Рігер, однак, вдалося дістатися до вказаного переліку раніше та запобігти розміщенню імені чоловіка серед загиблих заради майбутнього синів – за часів Польської Народної Республіки у документах вони значилися як діти зниклого на війні, що значно полегшило їм життя [6, с. 10]. Окрім того, опираючись на свідчення очевидців, за якими Анджея Рігера бачили пізніше в інших радянських таборах для польських військовополонених, родина протягом багатьох років продовжувала пошуки та сподівалася на повернення батька. Остаточню його доля стала відома 1990 року завдяки віднайденим запискам, проте Антоніна Латиник-Рігер не дожила до того моменту – померла від серцевого нападу в жовтні 1989 року, переглянувши фільм про Катинь.

У 2015 році проф. Януш Рігер відредагував, додав примітки для зрозумілості тексту та видав воєнний щоденник свого батька під назвою «Записки з Козельська...» («Zapiski z Kozielska...») в серії «Катинська бібліотека» («Biblioteka Katyńska»). Як зазначив сам упорядник, метою видання є не стільки довести факт злочину тоталітарного режиму, скільки показати особистість конкретної людини в тогочасних реаліях [6, с. 9–12]. Таке формулювання викликає повагу й захоплення, а також яскраво характеризує самого Януша Рігера – людину з чіткими, прозорими життєвими принципами та абсолютно позитивним ставленням до життя і мудрою вірою в людей.

У юні роки Януш Рігер був інструктором польського скаутського руху та міністрантом у костелі святого Флоріана, де вікарієм служив Кароль Войтила – майбутній Папа Рим-

ський Іван Павло II. Разом із братом Януш Рігер належав до так званого Середовища, студентської пастирської групи, зосередженої навколо Войтили, яка відкидала марксистське вчення. Будучи членом Середовища, брав участь в організованих Каролем Войтилою семінарах та екскурсіях в гори, а майбутнього Папу Римського називав довірливо *Вуйком*. Кароль Войтила був сповідником Януша Рігера, вінчав їх з дружиною Евою Гедройц-Рігер та хрестив їхніх дітей. Тісні стосунки та регулярне спілкування пов'язували Януша Рігера з Каролем Войтилою протягом усього життя, про що професор згадує та розповідає з особливою душевністю і теплом [7; 9; 10].

У 1951–1955 роках Януш Рігер вивчав російську філологію в Ягеллонському університеті. Хоч завжди цікавився правознавством, та в тодішній політичній ситуації ця дорога була для нього закрита і через «невідповідне» походження з сім'ї зниклого офіцера, і через власні переконання.

Після закінчення навчання працював викладачем кількох університетів у різні періоди, зокрема Варшавського (1956–1965, з 1997 р.), Лодзинського (1968–1982), де 1976 року здобув ступінь доктора філологічних наук, та Католицького університету в Любліні (1988–1990), де 1989 року йому присвоєно звання професора. Протягом багатьох років (1960–1997) працював в Інституті славістики Польської Академії наук: з 1960 року як науковий співробітник; у 1972–1991 роках очолював Відділ української мови; у 1993–1997 роках керував полоністичним центром, а також протягом 1990–1997 років був головою Наукової ради Інституту славістики. У 1980–1981 роках був заступником голови Незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» в ПАН. У 1989–1996 роках – заступник голови Комісії стандартизації назв місцевостей та фізіографічних об'єктів. Окрім того, у 1975–1983 роках був ученим секретарем, а в 1990–2003 – заступником голови Комітету мовознавства ПАН (з 2006 р. – почесний член). З 1983 р. став членом Варшавського наукового товариства, з 1991 року –

членом Комітету слов'язнавства ПАН, з 1999 року – почесним членом Харківського наукового товариства. У 1992 році за «Атлас бойківських говірок» («Atlas gwar bojkowskich») удостоєний премії ім. Казимира Ніча ПАН.

З 1997 до 2004-го Януш Рігер очолював Лабораторію польської мови на східному пограниччі Польщі в Інституті польської мови ПАН та координував її діяльність. Паралельно з 1997 року працює на факультеті «Artes Liberales» (попередні назви: 1991–2008 рр. – Осередок досліджень античної традиції (ОВТА), 2008–2012 рр. – Інститут міждисциплінарних досліджень «Artes Liberales») Варшавського університету, у межах діяльності якого з 1996 року разом з проф. Єжи Аксером започаткував Міжнародну школу гуманітарних наук Східної Європи (Międzynarodowa Szkoła Humanistyczna Europy Wschodniej – MSH EW). Упродовж свого існування школа не лише активно сприяє науковому обміну і співпраці між дослідниками Польщі та України, Білорусії, Росії, Литви, а й залучає до наукових досліджень молодь, дає змогу учасникам з різних куточків Європи познайомитися як з літературними джерелами, так і з цікавими людьми, безпосередні контакти з якими часто переростають у багаторічну професійну та особистісну дружбу.

Професійна діяльність проф. Януша Рігера відображає широке коло його наукових зацікавлень, серед яких:

– українська діалектологія (атласи бойківського, гуцульського та надсянських говорів, словники гуцульських та лемківських говірок, праці про фонетику, лексику й ономастикон українських говірок у Польщі: *Atlas gwar bojkowskich*. Wrocław, t. 1–7, 1980–1991 (співавтор і редактор); *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language*. Warszawa, 1996; *Słownik huculski* Я. Янова. Краків, 2001 (опрацював і підготував до друку); *Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne*. Warszawa, 2014; *Атлас українських надсянських говірок. Opracowany na podstawie zapisów Stefana Hrabca*. Т. 1–2. Warszawa, 2017; *O kilku zapo-*

życzeniach rumuńskich w gwarach zachodnioukraińskich Karpat i Podkarpacia, 1979; *Problemy interferencji językowej w ukraińskich gwarach karpackich w zakresie leksyki* 1983; *Ze słownictwa pogranicza bojkowsko-łemkowskiego (rumunizmy)*, 1983; редактор серії *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie*. Warszawa, 2002 та ін.);

– польські говірки в Україні, Білорусі й Литві, мова меншин в іншомовному оточенні, міжслов'янські мовні контакти (*Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*. Cz. 1–2. Warszawa, 2002; Kraków, 2007 (співавтор); *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa, 2006 (співавтор); *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Braśławszczyźnie*, Warszawa, 2014; *Język polski na Kresach*, Warszawa, 2019; засновник і редактор серій та видань: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. I–XII, 1982–2010 (t. I–VII у співавторстві з В. Веренічем); *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. I–V, 1996–2012; *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, Warszawa, 2002; *Polskie słownictwo kresowe* (вісім позицій, 2004–2015); *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, Warszawa, 2008 та ін.);

– лексикографія (*Słownik tematyczny rosyjsko-polski*. Warszawa, 1979, 2003 (співавтор); *Українсько-польський тематичний словник*. Львів, 2007 (співавтор); редактор видань: *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna W. Paryła przy współpracy M. Mieszczankowskiej*, Kraków, 2004; *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem – z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła*, Kraków, 2007; триває праця над великим українсько-польським словником);

– слов'янська ономастика (праці про гідронімію басейнів Варти, Сяну, Віслоку, українську і російську топонімію: *Nazwy wodne dorzecza Sanu*. Wrocław, 1969; *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*. Wrocław, 1975 (співавтор); *Imiennictwo ludności wiejskiej w ziemi sanockiej i przemyskiej w XV w.* Wrocław, 1977; *Gewässernamen im Flußgebiet des Wislok*. Stuttgart, 1988; *Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie*. Warszawa, 1995; *The Main Stages of the*

Development of Russian Place Names. Canadian Slavonic Papers. Vol. XXXVII, No. 3–4, 1995, Edmonton; *Gewässernamen im Flußgebiet des San*. Teil I–II. Stuttgart, 2003–2004 та ін.).

Окрім того, проф. Я. Рігер – автор польськомовного підручника з історії російської мови (*Z dziejów języka rosyjskiego*, Warszawa, 1989; 1998), співавтор та відповідальний редактор третього тому *Общекарпатского диалектологического атласа* (Варшава, 1991). Наведений перелік наукових зацікавлень та публікацій є далеко неповним, адже, за словами професора, «жодна розумна людина не може займатися однією темою протягом усього життя». Бібліографія праць Януша Рігера, представлена Евою Дженгель та Катажиною Чарнецькою [5, с. 299–312; 4, с. 415–423; 8, с. 545–551], налічує десятки сторінок та близько двохсот позицій.

На окрему увагу та повагу заслуговує організація та проведення проф. Я. Рігером системних досліджень польських периферійних говірок в Україні після 1989 року. Як пригадує науковець, він уперше зіткнувся з різновидом польської мови в Україні ще 1958 року під час стажування у Львові. Там він познайомився з важливими для польської громади Львова та місцевого костелу постатями, які розмовляли регіональним варіантом польської літературної мови. Подальші дослідження української мови та польсько-східнослов'янської ономастики лише зміцнили зацікавлення мовними контактами, зокрема на східному пограниччі Польщі [8, с. 9–10].

1981 року відбулося знайомство Януша Рігера із засновником дослідницької групи з вивчення польських говірок на території СРСР В'ячеславом Вереничем з Мінська, якому професор запропонував створити серію *Studia nad polszczyzną kresową*, присвячену польській мові на східному пограниччі Польщі, та розпочав її редагування.

Коли 1989 року разом зі зміною політичної ситуації у Польщі відкрилися можливості проводити польові дослідження в Україні, проф. Я. Рігер почав активно виїжджати разом із

дослідницькою групою в українські сільські місцевості, де з давніх часів проживали поляки, та записувати розмови про їхнє буденне життя, переслідування з боку радянської влади, боротьбу режиму з релігією, особисті долі конкретних людей тощо. Неодноразово доводилося долучатися до щоденної нелегкої праці сільських жителів, аби вони могли викроїти час на розмову. Безпосереднє спілкування з носіями мови, яка становить унікальну частину польської національної культурної спадщини та невідворотно відходить у минуле, спонукали до подальшої активної діяльності, пошуку нових шляхів досліджень, залучення все більшої кількості співробітників, для яких вивчення мови та давньої й новітньої історії поляків на Сході також стало пристрастю.

Волею долі мені поталанило навчатися у професора і тісно спілкуватися, працюючи над сімнадцятим, написаним під його керівництвом, дисертаційним дослідженням, за кожним словом якого криються спільні зусилля, численні обговорення, обмін думками. Та головне – це підтримка, розуміння й порада у будь-якій справі – чи то науковій, формальній, чи повсякденній, особистій. Це впевненість у тому, що є людина, готова поділитися знаннями і скерувати у правильному напрямку, вислухати і зарадити конкретними словами чи діями. Це створення власного невидимого мірила, пробудження внутрішнього голосу у кожного, хто будь-коли спілкувався і працював з Янушем Рігером: «А що б на це сказав Професор?» і, як наслідок, прагнення жити й творити якнайкраще в усіх сферах діяльності.

Професор Януш Рігер завжди знаходить час для давніх і нових друзів, колег, знайомих, учнів – чи то йдеться про особисту зустріч, чи електронне листування, чи спілкування за допомогою сучасних технологій. А таких людей за десятки років активної діяльності зібралось чимало, і – без перебільшення – у житті та свідомості кожного знайомство з професором залишило свій особливий відбиток. Мимоволі пригадуються слова

проф. Я. Рігера про дружбу з Каролем Войтилою, який завжди, попри зайнятість, приділяв увагу людям, що приходили до нього зі своїми проблемами і сумнівами [10], адже насправді ніщо так не впливає на особистість, як приклад Наставника.

За останні роки професор видав кілька важливих праць і далі активно працює над новими проектами. За видатні заслуги у розвитку польської славістики, досягнення у науково-дидактичній роботі та популяризацію історії й культури східних пограничних територій (Східних Кресів) рішенням Президента Республіки Польща від 22 листопада 2017 року Януш Рігер нагороджений Кавалерським хрестом ордена Відродження Польщі *Polonia Restituta*. Для кожної ж людини, якій пощастило знати професора, його гуманістичний світогляд, аналітичний склад розуму в поєднанні з надзвичайною особистою харизмою, здатністю до емпатії, мудрістю й людяністю є взірцем професіонала й керівника, інтелігента й науковця, наставника і друга. Тож щиро бажаємо Ювіляру багато сил і міцного здоров'я, творчої наснаги і звернення нових наукових задумів!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бідношия Ю. І. Сповнений творчих сил і задумів (до 70-річчя професора Я. Рігера). *Українська мова*. Київ, 2005. № 1. С. 102–104.
2. Бурячок А. А. Рігер Януш. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 513–514.
3. Остапчук О. О. До ювілею професора Януша Рігера. *Діалектологічні студії*, 5: *Фонетика, морфологія, словотвір*. Львів, 2005. С. 389–392.
4. Czarnecka K. Bibliografia prac J. Riegera. *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi. T. 5 / red. E. Dziegiel. K. Czarnecka, D. A. Kowalska. Warszawa, 2012. S. 415–423.
5. Dziegiel E. Bibliografia prac naukowych J. Riegera. *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*. Prace ofiarowane prof. Januszowi Riegerowi. Warszawa, 2000. S. 299–312.

6. Rieger Andrzej. Zapiski z Kozielska..., opracował Janusz Andrzej Rieger. Narodowe Centrum Kultury. Warszawa, 2015. 77 s.
7. Rieger J. Moje i mojej rodziny spotkania z Wujkiem i Środowiskiem. Zapis drogi: Wspomnienia o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły. Wyd. 2. Kraków, 2005. S. 195–205.
8. Rieger Janusz A. Język polski na Kresach. Warszawa, 2019. 553 s.
9. Rieger Janusz A. O spóźnieniach i pośpiechu Karola Wojtyły... (Janusz Rieger). URL : <https://www.youtube.com/watch?v=KE7d9bfCLxc&t=5s> (dostęp 30.12.2019 p.).
10. Rieger Janusz A. O wycieczkach Środowiska z ks. Karolem Wojtyłą. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=ZjfeBBDKCbM&t=2s> (dostęp 30.12.2019 p.).
11. Urbańczyk S. Rieger Janusz. Encyklopedia języka polskiego. Wyd. 3. Wrocław, 1999. S. 321.
12. Wolnicz-Pawłowska E. Wstęp. Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim. Prace ofiarowane prof. Januszowi Riegerowi. Warszawa, 2000. S. 7–10.

REFERENCES

1. BIDNOSHYYA, Yuriy. Full of Creative Forces and Ideas (On the 70th Anniversary of Birth of Professor J. Rieger). In: Vasył NIMCHUK, ed.-in-chief, *The Ukrainian Language*, 2005, no. 1, pp. 102–104 [in Ukrainian].
2. BURIACHOK, Andriy. Rieger Janusz. In: Vitaliy RUSANIVSKYI and Oleksandr TARANENKO (editorial board's co-chairs). *The Ukrainian Language: An Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia, 2000, pp. 513–514 [in Ukrainian].
3. OSTAPCHUK, Oksana. On the Anniversary of Birth of Professor Janusz Rieger. In: Pavlo HRYTSENKO and Nataliya KHOBZEY, eds.-in-chief, *The Studies in Dialectology*. Lviv: NASU's Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies, 2005, vol. 5: *Phonetics, Morphology, Word Formation*, pp. 389–392 [in Ukrainian].
4. CZARNECKA, Katarzyna. Bibliografia prac J. Riegera [Bibliography of J. Rieger's Works]. In: Ewa DZIĘGIEL, Katarzyna CZARNECKA, Dorota A. KOWALSKA (eds.). *Język polski dawnych Kresów Wschodnich. (Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi)* [The Polish Language of the Former Eastern Borderlands. (Studies Offered to Professor Janusz Rieger)]. Warsaw:

Semper, 2012, vol. 5: *Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach* [The Polish Linguistic Heritage in the Former Borderlands], pp. 415–423 [in Polish].

5. DZIEGIEL, Ewa. Bibliografia prac naukowych J. Riegera [Bibliography of Scientific Works by J. Rieger]. In: Ewa WOLNICZ-PAWŁOWSKA and Wanda SZULOWSKA (eds.). *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim. (Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi)* [Polish Language Contacts at the Eastern Borderland Region. (Studies Offered to Professor Janusz Rieger)]. Warsaw: Semper, 2000, pp. 299–312 [in Polish].

6. RIEGER, Janusz A. (editor, annotator). *Zapiski z Kozielska...* [Notes from Kozielsk...]. Warsaw: Narodowe Centrum Kultury, 2015, 77 pp. [in Polish].

7. RIEGER, Janusz A. *Moje i mojej rodziny spotkania z Wujkiem i Środowiskiem* [Meetings of Mine and My Family with Wujek and the Environment]. In: Antoni ŚWIERCZEK (ed.), Danuta CIESIELSKA et al (compilers). *Zapis drogi: Wspomnienia o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły* [Road Record: Memories of the Unknown Priesthood of Priest Karol Wojtyła]. 2nd edition. Cracow: Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, pp. 195–205 [in Polish].

8. RIEGER, Janusz A. *Język polski na Kresach* [The Polish Language in the Kresy]. Warsaw: DiG, 2019, 553 pp. [in Polish].

9. RIEGER, Janusz A. *O spóźnieniach i pośpiechu Karola Wojtyły..* [About Karol Wojtyła's Lateness and Rush...] (online). Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=KE7d9bfCLxc&t=5s> (accessed 30 December 2019) [in Polish].

10. RIEGER, Janusz A. *O wycieczkach Środowiska z ks. Karolem Wojtyłą* [About Tours of the Environment with Priest Karol Wojtyła] (online). Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=ZjfeBBDKCbM&t=2s> (accessed 30 December 2019) [in Polish].

11. URBAŃCZYK, Stanisław. Rieger Janusz. In: Stanisław URBAŃCZYK (editor), Marian KUCAŁA et al (compilers). *Encyklopedia języka polskiego* [The Encyclopaedia of the Polish Language]. Third edition. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999, p. 321 [in Polish].

12. WOLNICZ-PAWŁOWSKA, Ewa. Wstęp [A Foreword]. In: Ewa WOLNICZ-PAWŁOWSKA and Wanda SZULOWSKA (eds.). *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim. (Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi)* [Polish Language Contacts at the Eastern Borderland Region. (Studies Offered to Professor Janusz Rieger)]. Warsaw: Semper, 2000, pp. 7–10 [in Polish].